

МИЛИЦА АЛЕКСИЋ

РОДИТЕЉИ И ДЕЦА У РОМАНУ *ПАУЦИ* ИВА ЋИПИКА

САЖЕТАК: Рад проблематизује феномен родитељства у роману *Пауци* Ива Ћипика. Сагледавањем дистрибуције односа у породици Смиљанић биће реконструисана слика приватног, породичног живота у српском селу крајем 19. века, али и слика јавног живота кроз друштвене проблеме попут разарања породице због зеленаштва. У томе велику улогу имају ликови деце, који, иако пасивни, утичу на ток радње, као најснажнија мотивација поступака својих родитеља у очувању земље или борби за њу. Различитост статуса деце битно одређује живот и поступке њихових родитеља, али и оних који су у одређеној релацији са њима; то су деца рођена у браку и изван њега, као жељена, нежељена и узалуд чекана деца. Такође, рад ће показати и на који начин одрасли јунаци егзистирају кроз своју децу, која тиме постају њихови двојници.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Иво Ћипико, *Пауци*, ликови деце, родитељи, земља, социјални мотиви

Увод

Роман *Пауци* (1909) Ива Ћипика модерни је српски роман социјалне тематике. У њему је приказана „трагика младог сељака који долази у непомирљиви сукоб са варошким зеленашом”.¹ Ћипико се у овом роману наслања на реалистичку поетику у настојању да миметично прикаже слику села и друштвене проблеме крајем 19. века, али су његови уметнички поступци и модерни, у тежњи за изградњом новог односа према наслеђу, еротском, женској

---

¹ Miljko Jovanović, *Ivo Ćipiko: život i književni rad*, Gradina, Niš 1980, 298.

сексуалности, слободи. Отуда Славко Леовац истиче значај романа *Пауци* у дијакхронијском развоју социјалног романа, таквом да он „претходи сличним романима између два велика рата”,² антиципира их и иде далеко испред времена у коме се појављује. Основни мотиви и овог, као и свеукупног Ћипиковог рада, јесу социјални живот, природа и љубав.³ Укрштањем ових мотива слика Далматинске Загоре⁴ у *Пауцима* је представљена као простор добродушних али не и мана лишених сељака, везаних за родни крај, у коме проводе живот неодвојив од природе и слободне љубави, но у пуком сиромаштву, будући потлачени од стране зеленаша. У том смислу, слика села у Ћипиковим *Пауцима* блиска је социјално-сатиричној слици села у рустикалној приповеци Милована Глишића, али уз знатно развијенији унутрашњи портрет јунака и натуралистичке мотиве као особености модерног текста.

За Јована Скерлића *Пауци* су – више него књижевно дело – „један етнопсихолошки докуменат, и један социјалан протест”.⁵ Они су протест против друштвене неправде, угњетавања сељака од стране моћника, али једнако су и богата грађа за својеврсно етнолошко истраживање породичних односа на српским просторима крајем 19. и почетком 20. века, јер у средишту романа јесте судбина породице Смиљанић; у првом реду, Рада Смиљанића као протагонисте романа, али је свако његово делање непосредно мотивисано породичним односима и филозофијом живота породице, заснованом на очувању земље као породичног наслеђа и рађању и подизању деце као јединог смисла човековог живота.⁶

Дистрибуција односа у породици

Породица Смиљанић у Ћипиковом роману *Пауци* симбол је свих српских сеоских породица уништених под утицајем модернизације коју доноси варошки живот.⁷ Реч је о патријархалној

² Славко Леовац, *Поријетли српских писаца XIX века*, Српска књижевна задруга, Београд 1978, 410.

³ Радован Вучковић, *Модерна српска проза: крај XIX и почетак XX века*, Службени гласник, Београд 2014, 217.

⁴ Осим о Загори, регионални писац Иво Ћипико писао је и о Приморју, које заједно са Загором чини Далмацију, док су на другој страни Ћипикови текстови о Јадранском мору и његовим острвима (Бранко Лазаревић, „Иво Ћипико”, *Епоха реализма*, прир. Миодраг Протић, Нолит, Београд 1966, 337).

⁵ Јован Скерлић, *Писци и књије III*, Завод за уџбенике, Београд 2000, 160.

⁶ О деци као смислу брака, из религиозних и економских разлога, видети више у: Тихомир Ђорђевић, *Деца у веровањима и обичајима нашега народа*, Идеа – Просвета, Београд – Ниш 1990, 30–33.

⁷ О деструктивном деловању модернизације у виду институција и сваког вида удаљавања од природног и слободног живота човека у Ћипиковом делу

загорској породици, унутар које се као протагониста романа издваја млади јунак Раде. Прво што приповедач о њему казује јесте да је он „син Илијин”,⁸ и пре него што ће бити речено ко је Илија, чиме се одмах имплицитно указује на јунаков идентитет према другоме, према оцу. Отац Илија глава је породице, онај према коме се надалеко зна и цени сваки њен члан. Он доноси одлуке које се тичу читаве породице и задужен је за њен просперитет, који се огледа у подизању и усмеравању потомства на прави пут и у економским пословима којима се имовина породице чува, стице или увећава. У његове одлуке нико се не меша и не доводи их у питање, чак ни када се оне не чине сасвим добрим; такви су потези задуживања код газда-Јова, или одлука да сина ожени већ као дванаестогодишњака.

Тихомир Ђорђевић бележи да је у породицама са малим бројем чланова, из економских разлога, у прошлости било уобичајено да се „младићи жене врло рано, често као права деца, и да узимају за жене већ одрасле и потпуно развијене девојке”.⁹ Жена је била стуб куће, она која рађа и подиже децу, али и свакодневно обавља неопходне кућне послове читавог живота. Стога би јој, како године одмичу, помоћ и одмена у кући веома добро дошле, чак и ако син још увек није стасао за женидбу. За домаћина и главу породице рани долазак снаје значио је што ранију могућност да обезбеди продужење породице, јер се указала прилика да свом сину, премда дечаку, доведе здраву и једру девојку, која ће му родити потомство онда када за то дође време, а то и јесте један од главних циљева ступања у брак. Осим тога, још један аргумент ране женидбе сина јесте и мираз, који девојку чини добром приликом, коју ваља искористити да девојку не би преотео неко други док момчић не стаса. Такав је био случај и са Машом, коју Илија доводи дванаестогодишњем сину Раду као већ зрелу седамнаестогодишњакињу, јер је била „прђијашица”¹⁰ (миражцика).

Овакав брак био је осуђен на пропаст, јер је Раде спрам Маше био недостојни младожења:¹¹ „[...] за дугих зимњих ноћи, купио се

писано је у: Светлана Љ. Милашиновић, „Идеал слободног човека у делу Ива Ћипика”, *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, књ. 66, св. 3, 2018, 781–798.

⁸ Иво Ћипико, *Целокућна дела*, књ. трећа, Народна просвета, Београд [б. г.], 255.

⁹ Тихомир Р. Ђорђевић, *Наш народни животи*, прир. Ненад Љубинковић, том 1, Просвета, Београд 1984, 139.

¹⁰ Иво Ћипико, нав. дело, 293.

¹¹ Овај мотив повезује Ћипикове *Пауке* и Станковићеву *Нечистију крв*. И Томча, као недостојни младожења, са Софком улази у брак онда када му је било дванаест година. Дванаеста година, по свој прилици, узима се као моменат иницијације из доба детињства у доба дечаштва или ране младости – јунак престаје

око ње, миловао је, али није имао снаге да је савлада, и цури се чињаше да тетoshi Раде око ње као дијете око своје мајке¹². Она га убрзо напушта и удаје се за другога, а њих двоје сретше се неколико година касније, када Раде већ буде ожењен Божицом. Њих двоје тада улазе у ванбрачну везу, вођени великом страшћу, али породица остаје неокрњена упркос томе. Штавише, Раде одлази од Маше онда када буде опхрван породичним бригама и проблемима: „Не знаш ти, Машо, што је то, кад су дјеца здрава, а гладна... прође те воља од свега.”¹³ Деца се показују као важнија од сопствених жеља, телесних нагона и било чега, чак и као главни мотив који човека покреће на оно што би му иначе било незамисливо – убиство човека. Онда када зеленаш, газда Јово, својим сплеткама и апсурдним каматама буде претио да одузме цело имање Раду и да га свом ванбрачном сину, Раде ће га убити, баш као што се са зеленашем разрачунава и Глишићев јунак Радан Радановић.

И само убиство зеленаша можемо разумети као нагонски потез једног оца да би се заштитила деца, јер он „убија паука-зеленаша као гадну, ружну, отровну животињу, кад у сељаку проговори атавистичка хајдучка крв”.¹⁴ Раде код газда Јова није дошао са намером да га убије, премда испрва помишља на то, већ да му да сав новац који има како би својој деци сачувао имање, али га ипак убија у афекту након што овај дрско изговори да није довољно ни пет пута више од тога. Потез ножем дешава се неочекивано, по нагону, и Раде тренутак потом „звијерајући очима околу, изиђе из дућана”.¹⁵ Тај покрет очима значио је и освртање околу, трагање за евентуалним сведоцима његовог злочина и кривице, али се у њему читује и онај мрачан нагон који Рада наводи на импулсивно убиство ради очувања сопствене егзистенције, сопственог живота. Јер „прави живот за Рада је имати породицу, наставити лозу и, што је најважније, *деци оставити земљу*. Зато је читав роман и усмерен на то да укаже на његову грчевиту борбу да сачува и преда потомству родно тле у које је његова горштачка личност пустила дубоке корене. Посеку ли се ти корени, посечен је и он сам”.¹⁶ Изједначавањем јунакове егзистенције са егзистенцијом његове деце, односно њихових потомака, уз скопчаност са родном земљом која их све

да буде дете, али још увек није ни зрео мушкарац у физичком, биолошком, социолошком и психолошком смислу. Док је мотивација за преурањени Радов и Машин брак био Машин мираз, у Станковићевом роману то је Томчино богатство.

¹² Иво Ћипико, нав. дело, 294.

¹³ Исто, 398.

¹⁴ Велибор Глигорић, *Српски реализми*, Просвета, Београд 1956, 431.

¹⁵ Иво Ћипико, нав. дело, 446.

¹⁶ Миљко Јовановић, нав. дело, 300.

храни попут мајке, јасно разумемо спрегу социјалних мотива са мотивима љубави и природе, као и важност релације родитељи–деца у Ћипиковом роману *Пауци*.

Мајчинство и мушкост

Жена у патријархалној породици своју главну улогу испуњава кроз мајчинство. „Ма нека и жене, родиће ми сина! А да, за право, жена и није за друго”,¹⁷ рећи ће Раде љубавници Маши. На овакав однос према мајчинству, осим Ћипика, указују и Добрица Ћосић у роману *Корени* и Јанко Веселиновић у роману *Сељанка*.¹⁸ Божица се, за разлику од Маше, увек креће кроз просторе приватног живота, чиме је истакнута њена окренутост породици, мужу и деци, док се Радови и Машини сусрети одигравају у природи, у јавном простору, као ванбрачни, изванпородични. За Јована Деретића, љубавница Маша није „никаква преступница, него само здрава жена сва од нагона, вреле крви, која жуди за Радовом мушком снагом и хоће од њега дете”.¹⁹ Тим природним, урођеним женским инстинктом мотивише се, то јест оправдава сагрешење жене изван брака, и овим је наглашена надмоћ материнства над сваким људским законом. Маша толико силно жуди за дететом да би пристала да буде и са развратним попом Враном, кога се гади и гнуша, само ако би од њега добила дете.

Са Радом је, ипак, дубоко повезује нагонска љубав, чије су се клице зачеле у њеној раној младости, а његовом дечаштву, када су у невреме били састављени као муж и жена. Тај први сусрет оставио је трага на обома, као нештољена жудња, која кад-тад мора да буде задовољена. Онда када су обоје већ сасвим стасали и приспели за љубав, они настављају започето, али сада вођени зрелом страшћу. Мотив жеђи, при томе, наговештава Ерос, јер Раде, жедан, пије воде у моменту када се Маша створи крај њега у планини, и потом запаја и њу, жедну, да би на крају напојио водом и кобилу, која је била ждробна.²⁰ Вода је „повезана са плодношћу,

¹⁷ Иво Ћипико, нав. дело, 304.

¹⁸ Протагонисткиње поменута два романа испрва не успевају да постану мајке, што доводи до кризе у њиховом положају у породици. Са статусом мајке жена стиче одређено поштовање и сигурност припадања породици, као она која обезбеђује продужетак лозе и која је задужена за гајење и подизање деце. „Најгори положај [жена] има ако је *неројкиња*, док највиши положај удата жена има када остари и када постане *свекрва*” (Жарко Требјешанин, *Представа о деишеју у српској култури*, Српска књижевна задруга, Београд 1991, 310).

¹⁹ Јован Деретић, *Српски роман 1800–1950*, Нолит, Београд 1981, 209.

²⁰ „Не појим ја њу ради ње, ради ждријебета” (Иво Ћипико, нав. дело, 298), рећи ће Раде, имплицитно показујући свој однос према потомству, било људске или животињске врсте. Пород је важнији од одрасле јединке, свог родитеља.

женским принципом и *архетипом мајке*”,²¹ јер дарује живот и утољује жеђ, па је самим тим у непосредној симболичкој спреси са сексуалношћу и плодношћу. Машина жеђ јесте и неутољени Ерос у браку са Марком и неостварена жудња за дететом.

„Кривица” за немање детета лебди између ње и Марка, при чему Раде узрок бездетности види у Марковом карактеру, као казну за његову рђаву нарав, док, с друге стране, Машину бездетност повезује са већом њеном страшћу: „веле да су штирке љуће”.²² Машину страст према Раду као да још више распирује жеља за мајчинством, јер јој Раде са својом мужевношћу и чињеницом да му је жена Божица родила сина улива наду да ће постати мајка. Она толико жуди за његовим дететом да не може срцу одолети а да не уђе код Божице, премда своје супарнице, онда када зачује детињи плач. У једној сцени, када Раде оре посну и неплодну земљу, стрепећи хоће ли из ње изнићи семе, Маша је уверена, и као да поистовећује себе са том земљом, да ће из његове добре руке сигурно све нићи.

И Раде, као и Маша, земљу види као жену, мајку, ону која рађа и храни: „Али Раде не клоне; одмах настојних дана поче преоравати наново земљу, да је засије. Болило га у души да земља цијеле године нероткињом остане, кад Божје сунце тако лијепо грије, па мораће да је оплоди.”²³ Раде је, дакле, и отац и сељак, и према земљи се опходи као према жени, а према усевима као према деци, чиме су изједначени родитељство и земљорадња. И једно и друго јесу смисао живота једног горштачког јунака какав је Раде Смиљанић. Неостварена жеља за дететом и страст спајале су Рада и Машу у почетку, али „касније ће тај еротски однос прерасти у искрено пријатељство и оданост, а Маша ће у најтежим Радовим тренуцима, када је упао у канџе зеленаша, на сваки начин покушавати да му помогне, као и да помогне његовој супрузи Божици”.²⁴

Тако су и Маша и Божица, пре свега, искрени пријатељи Раду, пружајући му подршку и помоћ у ономе што му је најважније, а то је да сачува имање својој деци. У њиховом љубавном троуглу нема љубоморе; Божица чак и не зна за Машин и Радов однос. Божичину посвећеност, покорност и бригу, као очекиване и пожељне особине једне мајке у патријархалној породици, између осталог, показује сцена у којој она моли Рада:

---

²¹ Žarko Trebješanin, *Rečnik Jungovih pojmova i simbola*, Zavod za udžbenike – HESPERIAedu, Beograd 2011, 449.

²² Иво Ћипико, нав. дело, 304. Штирка значи нероткиња.

²³ Исто, 365.

²⁴ Горан Максимовић, „Еротско у дијелу Ива Ћипика”, предговор у: *Иво Ћипико* (прир. Горан Максимовић) / *Исак Самоковлија* (прир. Мирјана Лукић), књ. 125, Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад 2022, 10.

Не продавај краве музовне ради дјече!

То бијаше први пут у животу, што од њега нешто тражијаше жена, која, кад би јој био наредио да ватру загрће голим рукама, не би се опрла његовој вољи.²⁵

Мајчинство је, дакле, изнад супружничке послушности, као најснажнији закон једне жене, а интерес деце изнад сваког другог интереса и потребе одраслог јунака.

Бездетност и жудња за мајчинством, осим код Маше, појављују се код још једне јунакиње, жене зеленаша Јова, Паве. Патећи због немања деце и носећи ради тога прилоге у цркву, госпа Пава узрок бездетности види у порочном мужевљевом животу: „Расипље своју снагу на свакоме гаду.”²⁶ Тиме се мушкост види као особина која стоји у спречи с моралом. Као и на примеру Машиног мужа Марка, непоступање мушкарца по честитости, ма у ком смислу, доводи се у везу са бездетношћу као казном за такво понашање, јер бездетност у колективном схватању српског народа и јесте највећа човекова казна.²⁷ Испоставиће се да газда Јово, ипак, постаје отац, ступивши у ванбрачне односе са Златом, младом нећаком своје жене. Како је трудноћа жене изван брака скандал у једном патријархалном друштву, Јово ће Злату склонити најпре у град, а потом је, по њеној жељи, вратити на село. Његова грамзивост и жеља за материјалном сигурношћу ње и њиховог ванбрачног сина, уз отимање породичног имања од Рада Смиљанића, непосредно ће довести до Радове освете и Јовове смрти. Тиме споредни ликови деце, премда пасивни јунаци, добијају велики удео у развоју радње романа, јер су поступци одраслих јунака увек мотивисани децом и њиховим интересом.

Статус деце

Полазећи од запажања Драгане Вукићевић о подели беба у књижевности на жељене, безнадно жељене и нежељене,²⁸ у Ћипиковим *Пауцима* препознајемо сва три облика виртуелизације беба. Жељена беба је здрава мушка беба, наследник породичне лозе и земље. Раде Смиљанић са Божицом има два сина, уз треће дете на путу,

²⁵ Иво Ћипико, нав. дело, 417.

²⁶ Исто, 404.

²⁷ О веровању у појединим српским крајевима да је бездетност Божја казна видети више у: Тихомир Р. Ђорђевић, *Деца у веровањима и обичајима нашега народа*, Идеа – Просвета, Београд – Ниш 1990, 32.

²⁸ Драгана Вукићевић, *Бебе у постојећим књижевностима*, ФИЛУМ, Крагујевац 2021.

и то је, свакако, велика породична срећа, али и велика Радова одговорност да за њих сачува имање, које је његов покојни отац пре-
задужио код зеленаша Јова. Земља није његова, „дјетиња је”,²⁹ и
један отац само је медијатор који преноси земљу са предака на
своју децу, немајући ништа за себе. Деца су виђена као једина бу-
дућност и једини имаоци земље, око које је окренута егзистенција
читаве породице, и у вези са овом идејом јесте и првобитни наслов
овог романа: *Башићина*.

Женско дете рођено у браку у неповољнијем је положају од
мушког, јер једног дана напушта родну кућу градећи своју поро-
дицу, али је ипак заштићено од стране својих родитеља чак и након
тога. То је видљиво на примеру Радове сестре Цвијете, која се вра-
ћа родитељској кући убрзо након удаје за младића Радивоја. Патри-
јархални стид, ипак, не допушта јој да призна родитељима и бра-
ту због чега је напустила Радивоја, али је колективни лик сељака
испредао најразноврсније приче о мучењу Цвијете од стране мужа,
зостављању од стране свекра и слично, но и читаоцу ово место
остаје до краја неразјашњено: оно што јунакиња не би изговорила
пред родитељима, својим заштитницима, неће изговорити ни при-
поведач и тиме учинити паралепсу.

Узалуд жељена беба јесте она која никако не долази на свет,
упркос снажној жељи жене да постане мајка. Минус-присуство де-
тета чини Машу и госпа Паву несрећним, неиспуњеним женама,
јер без постојања детета оне немају целовит, жељени и друштвено
пожељни идентитет; одређене су као „штирке” и „нероткиње”,
што са собом повлачи негативну конотацију и даље приписивање
одређених стереотипних особина попут веће страствености, греш-
ности и слично. Друштвено прихватљива улога жене јесте она
у којој је она мајка, посвећена деци и кући.³⁰ Тако и споредни ли-
кови деце посредно обликују идентитет одрасле јунакиње, њену
Персону или слику у друштву.

Друштвено најнеповољнији статус има ванбрачно женско
дете. Оно је сасвим одбачено, нежељено и невидљиво, али није
такав случај и са мушким ванбрачним дететом. Иако рођено изван
законите друштвене заједнице, оно је наследник свога оца, који на-
стоји да га збрине и материјално га обезбеди, једнако као и његову

²⁹ Иво Ћипико, нав. дело, 426.

³⁰ Миљко Јовановић пише о улози мајке као пресудној у Ћипиковом књи-
жевном раду. Благост мајке Марије и напрасита и порочна нарав оца Николе
Ћипика засигурно су обликовали карактер и живот Ива Ћипика, остале њего-
ве браће и сестре Марије. Према Јовановићу, Ћипикова преокупација пропању
породице Смиљанић била је рефлекс сопственог болног искуства о пропадању
некада угледне породице Ћипико (Миљко Јовановић, нав. дело, 26–31, 311).

мајку. Рођењем мушког детета, макар и ванбрачног, жена стиче извесне повластице и обавезује мушкарца да и о њој води рачуна: „Побринуо се већ за њу [Злату], гради се кућа на селу, кућа са дућаном, у коју ће се, чим буде готова, уселити она и мушко дијете, али само мушко – подвуче ту ријеч”.³¹ Ванбрачна ћерка Милица, дакле, била је нежељено дете, по рођењу предато друштву за нахолад, а потом удомљена у некој сеоској породици, као мање вредна од свог млађег брата Стевана.

Ванбрачном детету, према народном веровању, приписиване су и неке натприродне особине и надмоћ над осталим људима, рођеним у брачним заједницама својих родитеља;³² у *Пауцима* та надмоћ потиче искључиво од очеве социјалне сигурности. Јовов ванбрачни син био је претња Радовим синовима, јер је Јово њега ради настојао да, попут паука и штеточине, одузме цело имање од Радове деце и ту сагради кућу. У Радовом доживљеном говору јасно је потцртана разлика између детета рођеног у окриљу породице и оног рођеног изван брака:

Зар он [Јово] зна што је земља? Па, по чему да буде земља његова, је ли му дједовина, је ли је својим знојем игда наквасио? – Ни свога порода нема... Ко ме ће оставити своје грдно благо, коме подијелити земље?... Зар да све остане ономе копилету?... А ко зна и је ли његово?³³

Сањана кућа зеленаша стоји насупрот Радовој родној кући.³⁴ Једна је кућа будућности, раскошна и богата, грађена на туђој муци, а друга је кућа прошлости, сасвим скромна, наслеђена од предака. Контраст међу њима Раде увиђа и мери: „Прислоњен уза зид, премишљајући упоређује своју кућу, потлеушицу и гријаницу, са овом новом, големом и згодном кућом.”³⁵ У њему се рађају гнев и бес што светла будућност, оличена у оваквој кући, предстоји ванбрачном детету онога ко отима од његове деце све што имају. Оваква осећања мотивишу Радову освету, „ако неће ради себе, а оно мора ради своје дјеце [...]”.³⁶ Споредни ликови деце су, према томе, мотивација одраслих јунака како за очување земље (Раде), тако и за њено отимање (Јово).

³¹ Иво Ћипико, нав. дело, 410.

³² Јасмина Јокић, „Мотив ванбрачног детета у басмама против града: текст и контекст”, *Књижевна историја*, 160/2016, 41.

³³ Иво Ћипико, нав. дело, 441.

³⁴ Више о родној и сањаној кући видети у: Gaston Bašlar, *Poetika prostora*, prev. Frida Filipović, predg. Sreten Marić, Kultura, Beograd 1969, 93.

³⁵ Иво Ћипико, нав. дело, 433.

³⁶ Исто, 434.

Делање предака кроз потомка (егзистенција кроз другог)

Дете је носилац наслеђа својих предака, оца и његових очева и дедова; деца „не долазе на свет ни из чега већ из нечега што их предестинира; [...] бебе су фигурирале као проводнице прича које почињу пре њих самих”.³⁷ Осим што су наследници земље-хранитељке, деца су наследници и карактера и судбине својих предака. Оно што је чинио предак, осетиће кроз своју судбину и његов потомак: „[...] оци једоше кисело грожђе, а синовима трну зуби”³⁸. Узрок овоме може се препознати као егзистенција кроз другог, јер и након физичке смрти човек наставља егзистенцију кроз свој пород. Тада потомка видимо као његовог двојника, који испашта туђе грехе или поново чини оно што је чинио његов предак. Како Ћипикове *Пауке* карактерише јединство места као вишевековна везаност свих поколења за један ограничени простор, делање претка кроз потомка мотивисано је и таквим, бахтиновским идиличним хронотопом, будући да „јединство места живота поколења слаби и ублажава све временске границе између индивидуалних живота и између различитих периода једног истог живота”.³⁹ Тада читаву породичну лозу, читаво поколење, посматрамо као један целовит, колективни живот, као континуитет, и догађаји који се понављају у животу потомка на онај начин како су се одиграли и у животу претка само потврђују егзистенцију претка кроз другог, млађег себе.

Носећи у себи наслеђе предака, Раде и несвесно поступа као његов дед некада, када је убио суседа јер је преобраздио његову ораницу, а суд није досудио онако како је овај веровао да је праведно. Филозофија ове породице јесте да је вредност земље већа од вредности живота,⁴⁰ па глава породице бира убиство, своје сагрешење, као мање зло по породицу него што би то био губитак земље. Радова мајка добро се сећала поступка свог покојног свекра и бојала се да би и Раде, притиснут дуговима и каматама, могао исто учинити са зеленашем Јовом. Раде ју је са својом љутином и бригом подсећао на њега, па овако фокализован, виђен очима другог

³⁷ Драгана Вукићевић, нав. дело, 78.

³⁸ Књига пророка Јеремије, 31, 30, *Библија или Свето писмо Сѣароѣа и Новоѣа завјеша*, Партенон – Библијско друштво Србије и Црне Горе, Београд 2004, 672.

³⁹ Mihail Bahtin, *O romanu*, prev. Aleksandar Badnjarević, Nolit, Beograd 1989, 353.

⁴⁰ На ово указује и епизода у којој породица Смиљанић негује болесног младог рођака Ника, а мисли о наслеђивању његове земље више него о његовом животу и опоравку, „[...] јер је жеља за посједовањем земље јача од самилости према другом” (Stanko Korać, *Patnja i nada: eseji*, Prosvjeta, Zagreb 1982, 187).

јунака као налик њему, лик Рада постаје двојник свог деда, а овај пак егзистира кроз њега и након своје смрти.

Мржња коју Раде осећа гледајући Јовово дете како скаче по његовој земљи заправо је мржња према његовом оцу. Дете је двојник свога оца и, премда само није ништа нажао учинило Раду, он га мрзи из дна душе јер је ово осећање, заправо, усмерено ка Јову, који ће у будућности егзистирати кроз њега и живети на Радовој земљи – кроз њега. Ово би била највећа трагедија породице Смиљанић и Раде, обузет бригом да до тога не дође, сања кошмар у коме тоне у некаквој мутној води, док је Јово носио јаја у рукама. Јаја симболизују плодност, зеленашеву децу, која ће живети и расти на Радовој земљи.⁴¹ Ова неправда и неједнакост непосредно ће мотивисати расплет радње – Раде убија Јова ради своје деце и њихове будућности, јер родитељ сваке врсте у природи, па тако и људске, инстинктивно дела како би заштитио своју децу, бори се за њих јер она за то још увек нису кадра; тиме он још једном посредно потврђује идеју да родитељ и дете јесу једно и да егзистирају једно кроз друго у времену. Оно што у датом тренутку не може да учини дете, учиниће његов родитељ, а онда када родитељ више не буде жив, он ће живети кроз своје дете.

Закључак

Родитељство и однос човека према земљи две су велике и неодојиве теме романа *Пауци* Ива Ћипика. Филозофија живота Рада Смиљанића, као и његовог оца и свих њихових предака, јесте очување земље у наслеђе својој деци, јер земља и деца јесу једно – будућност породице. Сав живот једне загорске породице окренут је ка земљи и читав животни циклус појединца везан је за њу. Глава породице свој идентитет обликује према деци и земљи (он је отац и земљорадник) и према обома се опходи са бригом и пажњом.

Деца, с друге стране, свој идентитет обликују према оцу, јер су од стране околине фокализована кроз призму оца, као носиоци његовог наслеђа, васпитања и вредности. То доводи до анимозитета према ванбрачној деци зеленаша Јова, али и до феномена удвајања претка и потомка, будући да потомак постаје двојник свога оца или неког старијег претка. Статус деце – мушке и женске, рођене у браку и изван њега – показује се као пресудан фактор у валоризацији од стране патријархалне средине. У вези с тим, и жена гради одређени идентитет као мајка; друштвено најповољнији статус има мајка мушког детета рођеног у браку, док се на мајке

---

⁴¹ Миљко Јовановић, нав. дело, 305.

ванбрачне деце гледало с презрењем, а у случају нероткиња презрење је помешано са приписивањем негативних стереотипа.

Лик Маше далеко се уздиже над оваквом сликом, јер имплицитни аутор брижљиво приказује њену дубоку чежњу за мајчинством; поред тога, Маша је Радов искрени пријатељ и помаже му, колико је у њеној моћи, да сачува земљу. Њих двоје управо и повезује грчевита борба за земљу и потомство, која надраста првобитну, нагонску, слободну љубав. Кроз њихов однос и индивидуалне тежње Ћипико показује телеолошки аспект људског живота – борбу за смисао живота ма колико се она чинила узалудна, а циљ далек.

Др Милица М. Алексић
Универзитет у Нишу
Педагошки факултет у Врању
milicaa@pfvr.ni.ac.rs,
milica.aleksic.06@gmail.com